T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
FELSEFE TARİHİ ANABİLİM DALI

MEHMET EMİN ERİŞİRGİL'İN HAYATI VE FELSEFESİ

Yüksek Lisans Tezi

Nihat DURMAZ

Ankara - 2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
FELSEFE TARİHİ ANABİLİM DALI

MEHMET EMİN ERİŞİRGİL'İN HAYATI VE FELSEFESİ

Yüksek Lisans Tezi

Nihat DURMAZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Celal TÜRER

Ankara – 2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
FELSEFE TARİHİ ANABİLİM DALI

MEHMET EMİN ERİŞİRGİL'İN HAYATI VE FELSEFESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Celal TÜRER

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı Soyadı:	**İmza:**
……..	…….
…….	…….
…….	…….
…….	…….
…….	…….

Tez Sınavı Tarihi: …….

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(……/……/2012)

Nihat DURMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……..... 7
GİRİŞ ……..... 8
BİRİNCİ BÖLÜM……... 14
1. **MEHMET EMİN ERİŞİRGİL'İN HAYATI VE ESERLERİ** .. … 14
1.1. Mehmet Emin Erişirgil'in Hayatı ve Eserleri …… 14

İKİNCİ BÖLÜM…….. 40
2. **MEHMET EMİN ERİŞİRGİL'İN FELSEFESİ**…….. 40
2.1. Mehmet Emin Erişirgil'in Felsefe Anlayışı …… 40
2.1.1. Felsefenin Tanımı …… 40
2.1.2. Dış Alemin Varlığı …….. 44
2.1.2.1. İdealizm ……..... 46
2.1.2.2. Realizm ……..…… 51
2.1.3. Bilgi Felsefesi …….. 53
2.1.3.1. Bilginin Tanımı ……..... 54
2.1.3.2. Dogmatizm ……..…….. 58
2.1.3.2.1. Rasyonalizm ……..... 60
2.1.3.3. Ampirizm (Deneycilik) ……..... 64
2.1.3.4. Kritisizm ……..... 68
2.1.3.5. Biyolojik Teori ……..... 74
2.1.3.6. Sosyolojik Teori ……..... 76
2.1.3.7. Pragmatizm(Yararcılık-Faydacılık) ……..... 79
2.1.3.8. Pozitivizm ……..... 87
2.1.3.9. Felsefe ve İlim ……..... 90
2.1.4. Ahlak Felsefesi ……..... 94
2.1.4.1. Ahlakın Tanımı ……..... 94
2.1.4.2. Biyolojik ve Psikolojik Ahlak ……..... 106
2.1.4.3. Sosyolojik Ahlak ……..... 109
2.1.4.4. Fazilet ve Mutluluk ……..... 113
2.1.4.5. Özgürlük ……..... 116
2.1.4.6. Vicdan ……..... 121
2.1.5. Din Felsefesi …… 125

2.1.5.1. Dinin Tanımı …… 125
2.1.5.2. Ruh …… 133
2.1.5.3. Tanrı …… 136
2.1.6. Sanat Felsefesi ……. 140
2.1.7. Eğitim Felsefesi …… 143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ……. 152

3. MEHMET EMİN ERİŞİRGİL'İN TÜRK DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ

..... 152

4. **SONUÇ**……..... 173
5. **KAYNAKÇA**…….. 175

ÖNSÖZ

Mehmet Emin Erişirgil, Cumhuriyetin ilk düşünürlerinden birisidir. Felsefenin uzun yıllar unutulduğu bir kültür içerisinde yetişerek yazmış olduğu "Kant ve Felsefesi", "Sokrat" gibi eserleri, aslında bu coğrafyanın önceden felsefenin merkezi olduğunu kanıtlar niteliktedir. Fakat düşünürün en verimli olacağı dönemde siyasete girmesi, böyle önemli bir zekâdan insanların yaklaşık on yıl uzak kalması demekti. M. Emin, akademik hayatı boyunca yeni kurulan devletin fikri teşekkülü üzerine çalışmalar yapmıştır.

Çalışmamız, üç bölümden oluşur. Birinci bölüm, M. Emin'in hayatı ile ilgili bilgiler verir. İkinci bölüm ise düşünürün felsefesi hakkında bilgiler verir. M. Emin'in felsefesini ortaya koyarken varlık, bilgi, değer ve eğitim felsefesi ekseninde konuyu incelemeyi uygun gördük. Üçüncü bölüm ise düşünürün kitap ve makalelerinin fihristi şeklindedir. M. Emin'in kitapları hakkında kısa bilgiler verdik. Makalelerinin tasnifini ise yayınlandıkları dergiler içerisinde yaparak dergileri alfabetik sırayla düzenledik. Son olarak düşünürün düşüncelerini açıkladığı metinleri orijinaline dokunmayarak bilinmeyen kelimelerin anlamlarını parantez içerisinde göstermeyi tercih ettik.

Bu çalışmanın oluşmasında her türlü desteklerini esirgemeyen değerli hocalarım **Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi** ile danışman hocam **Prof. Dr. Celal Türer**'e teşekkürü bir borç bilirim.

Nihat DURMAZ

ÖZET

Osmanlı Devletinin yönetim, ekonomi, eğitim gibi devleti devlet yapan temel kurumlarının artık çağın gereksinimlerine cevap veremediği bir dönemde dünyaya gelen ve Türkiye Cumhuriyetinin bağımsızlık mücadelesinde hem bedenen hem de ruhen yer alan, Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan inkılâplarda daima düşüncelerine müracaat edilen, tek partili dönemde iki defa bakanlık yaparak ulaşılması zor birçok hedefi gerçekleştiren birinin, Mehmet Emin Erişirgil'in hayatı tezimizin birinci bölümünü oluşturmaktadır. Erişirgil'in hayatı, yazmış olduğu kitap ve makaleler ile hayatı hakkında bize yol gösterecek kitaplar taranarak yazıldı. Birinci bölümün sonuna Erişirgil'in yazmış olduğu kitaplar tarih sırası gözetilerek, makaleler ise yayınlanan dergilerin alfabetik sırasına göre eklendi.

Tezimizin ikinci bölümünde Erişirgil'in felsefesi varlık, bilgi, değer ve eğitim açısından ele alındı. Bu bağlamda öncelikle Erişirgil'in felsefeyi nasıl tanımladığı, ülkemizde felsefecilerin yetişmesi için nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği hakkındaki görüşleri üzerinde duruldu. Diğer önemli bir nokta ise Erişirgil'in dış âlemin varlığı, bilgi, ahlak hakkında ortaya çıkan akımları nasıl anladığının ve bu akımlara ne tür eleştiriler getirdiğinin tespitinin yapılmasıdır. Erişirgil'in, bu konuların dışında din, sanat ve eğitim hakkında da bulunduğu dönemin anlayışlarını nasıl tanımladığı ve yeni kurulan devletin sağlam bir temele oturtulması için bu anlayışların nasıl bir yol takip etmesi gerektiği hakkındaki görüşleri ele alındı.

ABSTRACT

Mehmet Emin Erişirgil's life is first part of mythesis. Mehmet Emin Erişirgil was born in a period that remarkable institutions of Ottoman Empire such as management, economics, education could not meet the needs of the age requirements. He has been involved in (tookpart) the struggle for independence of the Republic of Turkey both physically and spiritually. His ideas always was referenced in revolutions that made after the proclamation of the Republic. He carried out the task of the ministry twice a single-party period. Erişirgil'in life was written by scanning his books, articles and books that was prepared about his life. At theend of first chapter was added Erişigil's books taking into date order. And articles published in the journals was located in alphabetical order.

The second part of the thesis Erişirgil'in philosophy were investigated in terms of being, knowledge, values, and education. In this context, primarily has focused on how to defined Erişirgil's philosophy. Another important point is that how to be understood the existences of external world, knowledge and emerging trends about morality by Erişirgil and determining how to be criticed these trends. Finally, it has been revealed Erişirgil's thoughts indicating how to defined understanding of the period related to (about) religion, art and education and how to should follow these understandings to build a solid foundation for newstate.

GİRİŞ

Felsefe, bireye kendisini ve evreni tanıma imkânı sunar. Bu farkındalık bireyin maruz kaldığı olayları daha ayrıntılı görmesini sağlar. Bu bağlamda felsefe, bireyin hayatını anlamlandırma sürecidir, denilebilir. Her dönemde olduğu gibi 20. yüzyılda da dünyanın farklı devletlerinde farklı sorunlar ve yine bu farklılıklar içerisinde her ülkenin farklı düşünceye sahip aydınları bulunmaktaydı. Amaç, bu farklı görüşlerden en faydalı olanını alıp devletin bekası için kullanmaktı. Eğer arada ayrım yapılması güç ise faklı görüşleri birleştirmek en makul görüş olarak görünmekteydi. Altı yüzyıllık geçmişi olan bir devletin yıkılmasından sonra kurulan bir devletin, bekasını sağlamak için sistemini sağlam temellere oturtmak istemesi gayet makul karşılanmalıydı. Bu amaçla yola koyulan o dönemin aydınları, çareyi eskiyi tamamen unutturmakta gördüler. Nitekim o dönemin inkılâpları, eski ile yeni arasında bir köprü oluşturmaktan ziyade eskiyi tamamen yok sayarak Batı merkezli bir sistem kurmayı amaçlar. Bundan dolayı sisteme uyanların yükseldiği, karşı gelenlerin ise tasfiye edildiği gayet net görülür. İşte böyle bir ortamda M. Emin'in nerede durduğunu ortaya koymak amacıyla böyle bir çalışma yapılmıştır.

M. Emin, hem Osmanlıyı hem de Cumhuriyeti bilen birisi olduğu için ayrı bir önem taşır. Çünkü geçiş dönemi dediğimiz bir zamanda takip edeceğiniz yol, etkileyeceğiniz kişiler düşünüldüğünde çok önemlidir. Bu noktada düşünürü yaşadığı dönemden bağımsız değerlendirmemek gerekir. Bu çalışma, düşünürün fikri değişimini ortaya koyma noktasında da önem taşır. Nitekim düşünür, Osmanlı Dönemi ile Cumhuriyet Dönemi arasında düşünce hayatında bazı değişiklikler yaşamıştır.

20. yüzyılda Avrupa Devletleri arasındaki siyasi ve ekonomik hayata bakıldığında, yıkılmakta olan büyük bir devletin ganimet kavgasını görürüz. Bu kavga, beraberinde savaşı da getirir. Avrupalı Devletler İtilaf ve İttifak devletleri olarak ayrılır ve bu büyük pastayı (Osmanlı Devleti) paylaşma telaşına düşerler. Bu süreçte Osmanlı, Avrupa'nın fikri ve teknolojik gelişmelerinden bihaber olarak eski günlerine dönme hayali kurar. Bu amaçla savaşa dâhil olur. Beraberinde alınan yenilgiler artık Osmanlı'ya yeni dünya düzeninde yer olmadığını acı bir şekilde tüm dünyaya gösterir. İşte böyle sıkıntılı bir dönemde M. Emin'i, Osmanlıcılık, ümmetçilik gibi kavramların kullanılamaz hale geldiğini, artık Türkçülük ve milliyetçilik gibi kavramların geleceği teşkil edeceğini belirten Ziya Gökalp (1876-1921)'in yanında görürüz.[1] Filozofun, ölümüne yakın yazmış olduğu "Türkçülük Devri, Milliyetçilik Devri, İnsanlık Devri" adlı kitabı fikri yapısının milliyetçilikte kalmadığının göstergesidir.

O dönemin Türkiye'sindeki felsefi anlayışlara baktığımızda üç ana düşünce görürüz. Bunlardan birincisi pozitivizmdir. Savunucuları olarak Rıza Tevfik (1868-1949), Ahmet Şuayb (1876-1910) ve Ziya Gökalp gösterilebilir. İkinci akım materyalizmdir. Bu akımın temsilcileri ise Baha Tevfik (1881- 1914), Naci Fikret (1894- 1945), Dr. Abdullah Cevdet (1869-1932)'tir. Son akım ise anti-materyalizmdir. Bu fikrin temsilcileri de Şehbenderzade Ahmet Hilmi (1865-1914), Şeyh Musa Kazım (1858-1920) ve Sait Halim Paşa (1863-1921)'dır.[2] M. Emin'in bu

[1]Geniş bilgi için bkz. Z.Gökalp, "**Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**", Akçağ yay, Ankara, 2006, 119 s.
[2]B.A.Çetinkaya, "**Modern Türkiye'nin Felsefi Kökenleri**", C.Ü.İ.F. Dergisi, Sy: 2, Sivas 2002, s.70-86.

düşüncelerden birine tam olarak katıldığını söylemek çok zordur. Nitekim o, bilimin önemine hem kitaplarında hem de makalelerinde daima vurgu yaparak pozitivizmi destekler. Fakat pozitivizmin dine bakışını eleştirir ve sosyal hayatta ilmin açıklayamayacağı bazı olayların daima olacağını savunur.[3] Diğer taraftan düşünürü, materyalizmin savunucusu olarak görmek mümkün değildir. O, kesin bir dille materyalizmi eleştirir. Devletin bekası için gençlerin böyle akımlardan korunması gerektiğini belirterek en büyük işin üniversitelere düştüğünü söyler.[4] Son olarak düşünür, spiritüalizmin fikirlerine de karşı çıkar. Filozofların bu yolu bırakıp insan aklının yettiği mevzular hakkında araştırmalar yapmalarını önerir.[5]

Anlaşılacağı gibi M. Emin, yaşadığı dönemdeki üç ana akıma tam katılmaz. Bu noktada onun düşüncelerini şekillendiren felsefi akım pragmatizmdir. O, kendisi için en uygun felsefi düşünüşün pragmatist düşünce olduğunu belirtir.[6] Bu bilinçle düşünürün felsefi görüşünü tahlil etmeye çalıştık. Öncelikle felsefe nedir, felsefenin önemi nedir, felsefenin konusu nedir gibi soruların cevaplarını düşünürün bakış açısıyla açıklamaya çalıştık.

Çalışmamızı düşünürün varlık anlayışıyla başlatmayı uygun gördük. Çünkü felsefe, varlık, bilgi ve değer kapsamında irdelenmelidir. Bu amaçla dış âlemin varlığı hakkında ortaya çıkan iki problem hakkında onun ne düşündüğü üzerinde durduk. Nitekim düşünür, hem idealizmi hem de realizmi eleştirir. Bu noktada onun idealizmi ve realizmi açıklamak için Berkeley, Descartes, Kant, Locke, Hamilton

[3]M.E. Erişirgil, **Felsefeye Başlangıç**, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1950, s.15
[4]M.E. Erişirgil, **İdealsizlik Tehlikesi ve Darülfünun**, Hayat, c:2, Sy:27, 1927, s.1-2
[5]M.E. Erişirgil, **Kant ve Felsefesi**, İnsan Yay. İst. 1997, s.53
[6]M.E. Erişirgil, **İki Eseri Felsefi münasebetiyle**, D.E.F.D. Sene:3, Sy:2-3, 1923, s.168-169

gibi filozofları referans göstermesi ve onların fikirleri ekseninde iki görüşü eleştirmesi 20. yüzyıl Türkiye'sinde övgüye layık bir durum olarak gözükür.

M. Emin'in bilgi felsefesine baktığımızda dogmatizm, rasyonalizm, ampirizm, kritisizm, biyolojik teori, sosyolojik teori, pozitivizm gibi felsefi akımları eleştirdiğini ve nihayetinde pragmatizmde karar kıldığını görürüz. Düşünür, bilginin insan hayatına sağladığı faydayla ölçülmesi gerektiğini savunarak hakikati kişiye sağladığı faydayla doğru orantılı algılar.[7] Bu görüş, o zamanın aydınlarına çok da aşina bir görüş değildir. Zaten düşünürün önemi bu noktada ortaya çıkar. O, pragmatizmin Türkiye'ye girmesinde öncü düşünürlerden birisidir. Onun ortaya koyduğu fikirler, Türkiye'de yakın zamanda benimsenmeye başlandı.

M. Emin'in felsefesinde diğer önemli bir nokta ise ahlak felsefesidir. Düşünür, ahlakı tanımlamak için öncelikle biyolojik ve psikolojik ahlakı, sonra klasik ve teolojik ahlakı, en son olarak da sosyolojik ahlakı eleştirir. Ahlakı sadece bir görüş etrafında açıklamak istememesinden dolayı o, sosyolojik ahlak merkezde olmak üzere biyolojik ve psikolojik ahlakın verileriyle ortaya konulan ahlak tanımının en gerçekçi tanım olacağını belirtir. Bu görüşünü sağlam bir temele oturtmak amacıyla örfler, fazilet ve mutluluk, özgürlük ve vicdan kavramları üzerinde durur. 20. yüzyılın başında ülkenin genel durumu göz önüne alındığında düşünürün oluşturmak istediği ahlak daha net gözükür. Nitekim o, ahlakı, pragmatizmin bir gereği olarak daima ilerleyen bir temele oturtma gayretindedir. Bu

[7]M.E. Erişirgil, **Filozofiye Başlangıç**, Maarif Mat. İst. 1941, s.76-77

amaçla ahlakı, hem aklın süzgecinden hem de toplumu ve insanı inceleyen bilimlerin verilerinden yararlanarak oluşturmaya çalışır.

Düşünürün din felsefesi ise diğer felsefi görüşlerindeki fikri derinlikten uzaktır. O, dini açıkça reddetmez. Onu, ahlakın tesisinde bir basamak olarak görür. Çünkü o, dinin insanların yönetilmesindeki faydasına inanır. Diğer bir ifadeyle ona göre din bir amaç değil, araçtır.[8] Bu düşünce Cumhuriyet dönemi fikri yapısına uygun bir düşüncedir. Nitekim halkın büyük çoğunluğu dindar olan bir devlet, sistem olarak laikliği seçmesine rağmen halkını, dini noktada serbest bırakması düşünülemez. Bu, altı yüzyıl din ile yönetilen bir devletin yıkılması neticesinde kurulan Cumhuriyetin alması gereken en önemli önlemdir. Burada düşünürün pragmatizmi benimsemesinden dolayı dinlere böyle yaklaşmasını gayet makul görmek gerekir. Çünkü pragmatizm, bütün dinlerin kendi dönemleri içerisinde doğru kabul edilmesi gerektiğini savunur.[9]

M. Emin'in sanat felsefesi hakkında iki önemli noktayı belirtmek gerekir. Birincisi güzellik ve yücelik arasındaki farktır. Diğeri ise milli sanat bilincinin oluşturulmak istenmesidir.

Son olarak pragmatizmin eğitim felsefesine yansıması olan ilerlemeciliği, kendi döneminde kabul etmesi ve savunması açısından düşünürün değeri bir kat daha artar. O, gençlere öncelikle ideal aşılanmasını ve bu ideal etrafında gençlerin karakterinin oluşturulmasını ister. Çünkü karakteri oluşan birey, kendisine öğretilen

[8]H.Bergson, **Ahlak ve Dinin İki Kaynağı**, Çev: M.E. Erişirgil, Kanaat Küt. İst. 1933, s.7-8
[9]M.E. Erişirgil, 1941, s.73

kuralları yanlış olmadığı müddetçe alışkanlık haline getirir. Bu da bireyin daima dürüst ve çalışkan olmasını sağlar ki devletin Batı'nın teknolojisini yakalamak için yapacağı tek çare bu düşüncedir.

M. Emin'in hayatına ve felsefesine yetiştiği dönem göz önüne alınarak kısaca değindik. Şimdi daha ayrıntılı olarak onun hayatını ve felsefesini inceleyebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEHMET EMİN ERİŞİRGİL'İN HAYATI

1.1. MEHMET EMİN ERİŞİRGİL'İN HAYATI

M. Emin, 1891'de İstanbul Sultanahmet'te, İshak Paşa Mahallesinde[10] doğdu. Doğumu ile ilgili olarak değişik tarihler verilen filozofun, "İstanbul'da doğdum. 1307(1891) yılında"[11] diyerek konuya açıklık getirdiğini görürüz. Aslen Niğdeli olup bu ilde tahrirat kâtipliği yaptıktan sonra İstanbul'a gelen, uzun yıllar İstanbul'da Adliye Nezareti sorgu dairesi kâtip ve mümeyyizliğinde bulunan Mustafa Dilaver Bey ile Niğde'nin tanınmış ailelerinden birinin kızı olan Nesibe Hanımın tek çocuğudur.[12]

O, 1897-1901 yıllarında Beşiktaş sıbyan mektebini, 1901-1908[13] yıllarında da Fatih rüştiyesi ile Mercan idadisini[14] bitirdi. 1908-1911 yıllarında Mülkiye (Siyasal Bilgiler)'den mezun oldu. O, "1911 yılında, şimdi adı Siyasal Bilgiler Fakültesi olan Mülkiye Mektebi'nden çıkmıştım"[15] diyerek ifade eder.[16]

---

[10]L. Bayraktar, **Darülfünunda Bir Felsefe Hocası: Mehmet Emin Erişirgil**, Felsefe Dünyası, Sy:50, 2009/2, s. 64

[11]M.E. Erişirgil, **Bildiklerim,** Mülkiyeliler Birliği Vakfı, Yay. Haz: M. Bülent VARLIK, Ank. 2010, s. 87

[12]M.E. Erişirgil, **A.g.e.** s. 7

[13] Osmanlı'nın son dönemlerinde sıbyan mektepleri beş yıl; rüştiye ile beraber idadiler yedi yıldı.

[14]M.E. Erişirgil, **Bir İslamcı Şairin romanı: Mehmet Akif**, Nobel Yay, Ank. 2006, s.3

[15]M.E. Erişirgil, 2010, s. 9

[16] M. Emin Baytar Dairesine nasıl alındığını ise şöyle belirtmektedir: "1911 yılının Ocak ayında, İstanbul gazetelerinde, şöyle bir ilan vardı: 'Orman ve Maadin Nezareti Umur-u Baytariye Müdürlüğü'nde 800 kuruş maaşlı müsevvitliğe müsabaka imtihanıyla biri alınacaktır. Talip olanların en aşağı İdadi(lise) mezunu olmaları şarttır. İsteyenlerin nüfuz tezkereleri ve tahsil vesikaları asıl veya suretleriyle beraber Mülkiye Baytar Mektebi'ne müracaat eylemeleri.' Mekteb-i Mülkiye'nin son sınıf talebesinden bir genç de bu müsabakaya girmeye talip olmuştu. Yalnız O, Mülkiye talebesiyim

M. Emin, Siyasal Bilgiler Fakültesi son sınıf öğrencisi iken Orman ve Ziraat Nezareti Baytar Dairesi'nde müsevvitlik (resmi dairelerde yazılacak şeyleri kaleme alanlar) yapar.[17] Baytar Dairesi'nde çalıştığı sırada şair M. Akif ERSOY (1873-1936) da aynı Dairede müdür yardımcılığı yapıyordu.[18]

Düşünür, Mülkiyeyi bitirdikten sonra 1911 yılının Kasım ayında Ayan Meclisi Umumi Kâtipliği'nin sınavını kazanarak 1500 kuruş maaşla Meclisi Ayan zabıt kâtipliğine geçer.[19] 1911'de[20] İstanbul Sultanisi' ne malumatı medeniye, kanuniye ve iktisadiye dersi öğretmeni olarak atanır.[21]

---

dememişti de Mercan İdadisi'nden aldığı diplomayı göstermişti. Mülkiye'ye devam ediyorum derse imtihana kabul edilmeyeceğinden korkuyordu. Müsabakadan bir müddet sonra da İkdam Gazetesi'nin ilanlar sütununda şu yazı çıkmıştı: 'Umur-u Baytariye Dairesi müsevvitliği için yapılan müsabaka imtihanında Mercan İdadisi mezunlarından …… Efendi kazanmış olduğundan Daireye müracaat eylemesi.'(M.E.Erişirgil, 2006, s.3)

[17]M.E. Erişirgil, **A.g.e.** s.3

[18]M. Emin, M. Akif'ten önemle bahsetmiş ve O'nun hakkında İslamcı Bir Şairin Romanı: Mehmet Akif ERSOY adında bir de kitap kaleme almıştır.

[19]M.C. Kaya, **Mehmet Emin Erişirgil: Bergsonculuktan Pragmatizme Bir Darülfünun Hocası**, Kutadgubilig, Sy:18, İst. 2010, s.132

[20] M. Emin'in İstanbul Sultanisi'ne atanmasını şu şekilde anlatmaktadır: "1911 yılında, şimdi adı siyasal bilgiler fakültesi olan mülkiye mektebinden çıkmıştım. Aynı yılda müsabaka imtihanı ile İstanbul Lisesi (İstanbul Sultanisi), malumatı medeniye, hukukiye ve iktisadiye öğretmeni oldum." (M.E. Erişirgil, 2010, s.9)

[21] Mehmet Emin, tayinden önceki durumu şöyle açıklamaktadır: "Bir gün Tanin gazetesinin dördüncü sayfasında şöyle bir yazı çıkmıştı: 'İstanbul Sultanisi talebelerinden bir heyet matbaamıza gelerek içtimai(sosyal) ilimler yani medeni, hukuki, iktisadi bilgiler hocalığının altı aydan beri mekteplerinde münhal olduğunu ve derslerinin boş geçtiğini söyleyerek tazallüm etmişler(sızlanmışlar) ve bu derse bir muallim(öğretmen) tayin etmesi için Maarif Nezareti nezdinde tavassut(aracılık) etmemizi istemişlerdi. Nezaretin dikkatini celp ederiz."(M.E. Erişirgil, 2010, s.23-24), Mehmet Emin, devamla tayinini şöyle anlatmaktadır:

"İstanbul Sultanisinde münhal olan 1.500 kuruş maaşlı malumatı medeniye, hukukiye, iktisadiye dersi için müsabaka imtihanı açılacaktır. Mülkiye ve Hukuk Mekteplerinden yahut bunlara muadil mekteplerden diploma almış olma şarttır. Talip olanların Maarif Nezareti Tedrisatı Taliye (Orta Öğretim) Müdürlüğü kalemine müracaatları lazımdır.

Bu müsabakaya girmek için başvuranlar arasında o yıl mülkiyeden çıkan ve ayan kâtipliğine gene bir müsabaka neticesi tayin edilmiş bulunan genç bir adam da bulunuyordu. Müsabakadan yirmi gün sonra ayanın bu genç kâtibi öğrenmişti ki Tali Tedrisat Umum Müdürlüğü kendisini çağırıyor. Bir sabah oraya gitti. Oradan aldığı bir tezkereyi Maarif Müdürlüğü'ne götürdü. İstanbul Maarif Müdürlüğü'nden Ali Reşat(1877-1929) imzasıyla aldığı tayin tezkeresini o cebine koymuştu.

Aynı gün öğleden sonra bu genç İstanbul Sultanisi adını alan okula gitmişti ve kapıcıya "Müdür Bey burada mıdır?" diye sormuştu. O, "buradadır" deyinde yukarıya çıktı. Müdür odasının kapısını vurdu. İçeride masa başında oturmuş olan ve kırk beş yaşında gözüken müdüre cebindeki tezkereyi

İstanbul Sultanisinde çalışırken göreve başlayacağı zaman sorun yaşadığı müdürün gittiğini ve yeni gelen müdür ile iyi anlaştığını belirtir.[22] O, 1913 yılında İstanbul Sultanisinde felsefe öğretmenliğine ek olarak Kabataş, Davutpaşa ve Vefa Sultanilerinde de felsefe derslerine girer.[23] Düşünür, İstanbul Sultanisi ile Kadıköy Numune Mektebi Müdürlüğü arasında "Evkaf (Vakıflar) Nezareti'nde Kalem-i Mahsus Mümeyyizliği"[24] yapar. İstanbul Sultanisinde 1911-14 yılları arasında çalıştıktan sonra (1914 yılında)Kadıköy Numune Mektebi Müdürü olur.[25]

---

vermişti. Müdür zarfı yırttı, tezkereyi okudu. Sonunda yüzünü buruşturdu. Oturduğu masanın yanında ayakta duran adama,

- "Fakat" demişti, "siz bu işi yapamazsınız".

İlk defa öğretmen olan bir adama böyle bir söz söylenirse, hele bu laf bir resmi ağızdan çıkarsa ne derece can sıkıcı olabileceğini takdir güç değildir. Onun içindir ki, ayakta duran genç, birdenbire sarsıldı. O, müdüre,

- "Efendim" dedi, "aynı maaşla ben ayanda kâtibim. Kimseden bir vazife niyaz etmedim. Gazetelerde ilan gördüm; 'mektebiniz hocalığı için müsabaka açılmıştır' diye. Girdim, 'kazandın' dediler ve size bu tezkereyi yazdılar ki işe başlayayım…"(M.E. Erişirgil, 2010, s.23-24)

[22] M. Emin, müdür değişikliğini ve okuldaki değişimi şu sözlerle anlatmaktadır: "İstanbul Sultanisine yeni öğretmen olan genç, bazı şeyleri sormak için bir gün müdür odasına gitmişti. Orada okula devam eden (dört kodaman) arkadaşını gördü. Belliydi ki, onlar Fransız liselerinin programlarından tercüme ettiklerini müdüre okuyorlardı. Öğretmen, müdüründen sorduğu dersler hakkında programla meşgul olan bu heyetin kendi fikirlerini sormamış olmalarından canı sıkılmıştı.

Bu tarihten iki ay sonra, Lütfü Bey İstanbul Maarif Müdürlüğüne tayin edildi. Yerine Mercan İdadisi Müdürü olan Ebul Muhsin Kemal Bey oturmuştu. Bu yeni müdürle ilk konuştuğu zaman genç öğretmen anlamıştı ki selefi Lütfü Beyi hiç sevmiyor. Belki İstanbul Sultanisi ilk açıldığı ve oraya müdür alındığı zaman, önce kendi söylediği halde Lütfü Beyin tercih edilmesinden, belki bugün bilinmesine imkân olmayan başka sebeplerden…

İdadi işlerimize selefini sevmeyen birisi tayin edildi mi çok zaman onun takdir ettiği adamlar tuh kaka olur, eski müdürün ne kadar hoşlanmadığı adamlar varsa onlar ilk plana geçerler. O sıralarda da İstanbul Sultanisinde olan değişikliklerin gerçek sebebi de bu idi. Mademki Lütfü Bey, yaşlı başlı kodaman öğretmenleri tutuyordu, gerekirdi ki Ebul Muhsin Kemal Bey, gençleri, yeni öğretmenleri üstün görsün. Nitekim o da öyle yaptı.

Bir gün İstanbul Sultanisine yeni tayin edilen genci müdür Ebul Muhsin Kemal Bey çağırdı. Elindeki Fransız Liseleri programını ona verdi. Sonra şunları ilave etti:

"Fransız Lisesi programındaki felsefe derslerini Türkçeye çeviriveriniz, sizi, bunu rica edeyim diye çağırdım".

Bu genç ertesi günü müdürünün verdiği programdaki felsefe derslerinin (genel çerçevesini) çevirmiş ve yeni müdüre vermişti. O, bir ay sonra görmüştü ki kendi tercümesinden bir kelime bile değiştirilmeksizin üstünde "İstanbul Sultanisi Programı" yazılı broşürün içine konmuştur." (M.E. Erişirgil, 2010, s.26)

[23]A.Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler,** c:2, s.864

[24]L. Bayraktar, 2009, s. 64; M.E. Erişirgil, 2006, s.235

[25] Çok genç yaşta bu okulun müdürlüğüne getirilen M. Emin, o dönemin eğitim anlayışını şu sözlerle açıklamaktadır:

Düşünür, üç yıla yakın Kadıköy Numune Mektebi'nde çalıştıktan sonra 1917 yılında İstanbul Üniversitesi İçtimaiyat (sosyoloji) ve Felsefe Müderris Muavini (doçent) olarak atanır.[26] Bu atamadan bir yıl sonra da Edebiyat Fakültesi Müdürü olur[27] ve fakültede birçok yenilik yapar.[28] Onun, Edebiyat Fakültesine yeni başladığında en çok dikkatini Ziya Gökalp(1875-1924) çeker.[29]

"Kadıköy'ünden Fener yoluna giderken birbirilerinin karşısında iki taş binaya rastlanır ki bunların üzerinde şimdi "Kadıköy Orta Mektebi" diye levhalar vardır. Vaktiyle oraya "Kadıköy Erkek Numune Rüştiyesi" denirdi.

1914 yılı başlangıcında buraya 22 yaşında bir genç müdür tayin edildi. O, işe başlar başlamaz bu mektebin teşkilatını çok tuhaf bulmuştu. Neden? Çünkü bu okulun ilk üç sınıfı tıpkı Galatasaray Sultanisi gibiydi: Günün yarısında Fransızca, yarısında Türkçe okunuyordu. Yukarı sınıflardaki derslere iyi, hatta çok iyi öğretmenler tayin edilmiş olmasına rağmen takip edilen program diğer rüştiyelerden farksızdı.

Bundan dolayı olmalıdır ki, bu adam müdürlük makamına oturduğunun ertesi sabahı, okulun numuneye çevrilmesi üzerine Maarif Vekâleti'nden gelen tezkereyi buldurmuştu. Onda, "birinci sınıfa alınacak talebe, yukarı sınıflara geçtikçe mektebinizde Galatasaray Sultanisi programı tatbik edilecektir" deniyordu. Bu program henüz üç sınıfta tatbik edildiğine göre de o okul "numune" haline geleli üç yıl olmuş demekti.

İki gün sonra, yeni müdüre, öğretmen arkadaşları anlattılar: Bu rüştiye mektebi "numune" haline çevrildikten sonra oraya Haydar Bey adında bir zat müdür tayin edilmişti. Onu, Bursa Sultanisi talebeleri arasında çıkan bir hadise üzerine oraya tayin etmişlerdi. Bu okulu düzeltsin diye.

Fakat genç müdürün, asıl tuhafına giden nokta, bu okula verilen ad idi. Kendi kendine "acaba" diyordu, 'bu numune rüştiyesi hangi müesseselere örnek olsun diye yapılmıştır? Yoksa Maarif Nezareti, İstanbul'daki rüştiyelerin hepsini yahut çoğunu bu Kadıköy Numune Mektebine mi benzetmeyi düşünüyor'?"(M.E. Erişirgil, 2010, s.11-12)

[26] O, atandığı sırada Enstitünün gereksiz süsünü ve öğrenci sayısının az olmasını şu sözlerle ifade etmektedir:

"İstanbul yatılı liselerinden birinin müdürü olan 24 yaşında bir genç Edebiyat Fakültesi felsefe müderris muavinliğine(doçentliğine) tayin edilmişti. Yeni doçent, Felsefe Darülmesaisi(Enstitüsü) denilen süslü ve geniş odada yeri gösterildiği zaman hayret içinde kaldı. Bu oda ona ilim adamlarının çalışacakları bir yer olmaktan çok, elçi kabulüne mahsus bir salon gibi geldi.

Fakültede öğrenci yok gibiydi. Felsefe bölümünde yalnız iki öğrenci vardı. Edebiyat Fakültesi'ne devam eden talebenin yekûnu ise, hocaların sayısının yarısına bile varmıyordu. Yüksek tahsil yapacak çağda olan gençler silâh altındaydı."(M.E. Erişirgil, **Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya GÖKALP,** Nobel Yay. Ankara 2007, s.8); M. Emin, öğrencinin azlığı ve odanın süsünden ülkü dergisindeki bir yazısında da bahsetmektedir. "Islahat hareketinin başlamasından bir buçuk yıl sonra bir genç, Edebiyat Fakültesine Felsefe Müderrisi muavini tayin edildi. Daha önce bir Sultani(lise) de geniş tesir alanı bulabilen bu genç, şimdi iki talebe ile karşı karşıya kalıvermişti. Henüz Edebiyat Fakültesi içinde çekici bir ilim, bir araştırma çevresi de yoktu. Genç adam, işe başladıktan birkaç gün sonra, kendisini bir boşluğun içine düşmüş gibi hissetti. Müderrisiyle kendisine ayrılan oda çok süslü döşenmişti. Büyük bir oda, karşı karşıya konmuş iki masa, yan yana duran yeşil maroken iskemleler… Duvarın bir tarafında bir kitap dolabı. Dolabın içinde kullanılmış kitap satanlardan alınmış, çoğu Fransız liselerinde okunan felsefe kitapları."(M.E. Erişirgil, **Ziya Gökalp**, Ülkü, Sy:55, 1944, s.2-4)

[27] M. Emin, mütarekeden bir hafta sonra Edebiyat Fakültesi Müdürü olduğunu söylemektedir. Geniş bilgi için bkz: M.E. Erişirgil, 2007, s.121

M. Emin, 1918 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Tarihi Müderrisi (profesör) olur ve bu görevi yaparken kendisine Çapa Kız Muallim Müdürlüğü teklif

---

[28] M. Emin, ülkenin işgal altında olmasına rağmen fakültede yabancı dilin zorunlu hale getirilmesi gibi birçok yenilik yaptığını belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz: M.E. Erişirgil, **Edebiyat Fakültesi Tarihi Hakkında 1: Mehmet Ali Ayni Beyefendiye**, Milli Mecmua, Sy:34, 1925, s.552

[29] M. Emin, kendisini böyle derinden etkileyen kişiyle ilk konuşmasını şöyle anlatmaktadır:

"İstanbul Üniversitesi'ne atanan "yeni doçent, fakülte öğretim heyetinin her Perşembe günü beraberce çay içmek ve konuşmak üzere toplanmayı bir alışkanlık haline getirmeye karar verdiklerini bir arkadaşından öğrendi. Perşembe günü o da profesörler meclis odasına gitti. Bir kısmı ayakta, bir kısmı otururak çay içen profesör ve doçent arkadaşlarını selamladı, bir kenara oturdu.

On dakika bile geçmemişti, başkalarıyla konuşan kısa boylu, tıknaz, pos bıyıklı bir profesör, yeni doçentin yanına geldi. O, bu profesörü tanıyordu. Türk Ocağı'nda bir konferansını dinlemişti. Konferanstan çıktığı zaman, "Bu adam ne iyi konferansçı, ne iyi hatip" demişti. Bazı yazılarını da okumuştu; o zaman herkesin beğenir göründüğü bu makaleler hakkında, "din dersleri yazar gibi makale yazılır mı?" derdi. Ne zaman onun hayranlarına, "ben bu zatın yazılarında sizin ona atfettiğiniz kabiliyetleri görmüyorum" dese, "bir kere onunla konuş da bak, sen de kanaatini değiştirirsin" diye karşılık alırdı. Kendisiyle konuşma fırsatı düştü diye sevindi.

Çoktan beri tanıdığı bir adammış gibi doçentin yanına gelen profesör, 3-4 dakika hiçbir şey söylemedi. Başını önüne eğmiş, düşünüyordu. Sonra yavaşça başını kaldırdı. Hürmetle kendini dinlemeye hazır bir halde gördüğü doçente:

-……..'i okudunuz mu? Diye sordu.

Bu kitap Fransız filozoflarından birinin savaştan önce neşrettiği bir eserdi. Doçent bu kitabı görmüş, fihristine göz gezdirmiş, fakat okumamıştı. Profesör, cevap beklemeksizin ilave etti:

- Dikkatle okunacak kitap……

Gözlerini karşıdaki duvara dikmişti. Bir müddet böyle kaldı. Sonra yeni uyanan adamın konuşması gibi, yavaş yavaş şu suali sordu:

- Bizim gibi bir devirden bir devre, ümmet devrinden millet devrine geçmeye uğraşan bir cemiyet için düşünceler istikamet gösterecek filozoflara çok ihtiyaç vardır. Böyle bir filozof yetiştiremeyişimizin sebebini nerede görüyorsunuz?

Doçent, düşündüklerini söyledi. Onun sözlerini dikkatle dinliyordu. Söylenen fikirlerin bir tanesini alıyor, ona dair bir başka sual soruyordu. Belliydi ki, doçentin bulduğu sebepleri yeter görmüyordu. Çünkü bazı milletlerde ve bazı devirlerde doçentin ileri sürdüğü sebepler olmasına rağmen büyük filozoflar yetişmiştir. Geniş bir tarih bilgisi vardı. Türk tarihinden, İslam tarihinden, yabancı milletler tarihinden bol bol örnekler gösterebiliyordu.

Fakülte öğretim kuruluna yeni girmiş bir gence Üniversitenin en nüfuzlu bir profesörünün böyle sualler sorması ilk bakışta imtihan edilmeye benzer; yeni doçentin de bir aralık hatırına, "Acaba imtihan mı ediliyorum? " sorusu gelmişti. Fakat bu garip tavırlı profesörde mümeyyiz gururu yoktu. Derinlerden ilham alıyormuş gibi bakan gözleri, tam bir sükûnu ve iç rahatlığını anlatan yüzü, kendi tarikatına ve inançlarına iştirak etmeye davet eden bir şeyhte, bir mürşitte bulunabilirdi. Karşısındakini söyletmeye ve söyledikçe de ortaya konulan fikirlerden yeni sorular çıkararak gerçekleri araştırmaya mecbur edişinden anlaşılıyordu ki, eski Yunanlılarda Sokrat ne yapmak istemişse o da bunu yapmakla kendini vazifeli görüyordu.

Sorular sorarak, her cevaptan tekrar bir soru çıkararak devam eden konuşma kesintisiz iki saat kadar sürdü. Diğer profesörler şaka etmeye başladılar. İçlerinden biri; "Ziya Bey, artık bırak!.. Beyi fazla sıkma, yetişir!...". Başka biri, "Ziya Bey, yeni birisini buldu ya, onu Durkheim(1858-1917) dinine davet edip duruyor!" diyordu. Fakat o, etraftan gelen bu sözlerin bir kısmını işitmemezliğe geliyor yahut yüzünü bu seslenmelerden geldiği tarafa hafifçe çevirerek, gülümsüyordu.

Odadakiler dağıldılar, vakit hayli ilerlemişti. Bu genç doçentle Profesör, Zeynep Hanım Konağı denilen fakülte binasından çıktılar ve Beyazıt meydanında birbirlerinden ayrıldılar."(M.E. Erişirgil, 2007, s. 9-11)

edilir, o da bu teklifi kabul eder.[30] Yaklaşık bir yıl sonra 1919'da genç yaşına rağmen Niğde mebusu seçilir.[31] Ülkenin karışık bir dönemde bulunmasından dolayı kısa süre sonra tekrar müderrisliğe döner ve 1924 yılına kadar Fakültede çalışmalarına devam eder. 1924 yılında o zamanın Maarif Vekili Necati Bey (1894-1929)'in ısrarı üzerine Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi'ne başkanı olur.[32]

Düşünür, Talim ve Terbiye reisi olduktan sonra yeni bir İlkokul programının hazırlanması, mesleki öğretim, okul kitapları, kitap ve mecmuaların satış işinin düzenlenmesi gibi birçok yeniliğe imza atar.

---

[30] M. Emin, hem Felsefe Tarihi Müderrisliği hem de Çapa Kız Muallim Müdürlüğü yaptığını, bu müdürlüğü seçmesinde o dönemin Maarif Müsteşarının etkili olduğunu belirtmektedir. (M.E. Erişirgil, 2010, s.38)

[31] M.E. Erişirgil, **Türkçülük Devri, Milliyetçilik Devri, İnsanlık Devri**, Güzel İstanbul Mat. Ank. 1957, s.72

[32] M. Emin'in Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi'ne başkan olarak seçildiğini şu sözleri açıklamaktadır:

"Kız Muallim Mektebi müdürü olduktan bir buçuk yıl sonra Çapa Kız Muallim mektebi hocalarından biri hususi işleri için Ankara'ya gitmişti. Döndüğü zaman müdürünün yanına geldi,

- "Ben" dedi, "Maarif Vekili Necati Beyle görüştüm. Seni kuracağı Talim Terbiye Dairesi'ne reis, beni de aza tayin edecek…"

Doğrusu bu müdür, Vekilin bu arzusunu gerçekleşemez bir şey olarak kabul etmişti. Çünkü kendisi hem Kız Muallim Mektebi Müdürlüğü'nden, hem üniversite profesörlüğünden maaş alıyordu. Onun Ankara'ya gitmesi için ne çekici bir sebep olabilirdi ki? Bu kanaatini karşısındaki hocaya anlattı. O,

- "Canım" demişti, "Vekilin fikri başka… Talim Terbiye Reisliği'ne 500 lira ücret verecek, azaları da umum müdürler kadar maaş alacak".

Müdür arkadaşının sözüne karşı sadece gülümsemişti. O şöyle düşünüyordu: Maarif Vekili, 500 lira ücretli nasıl bir makam ihdas edebilirdi, müsteşarların eline geçen para bunun yarısı iken?

Bu müdür bir gün İstanbul gazetelerinde B.M. Meclisi'nin 500 lira ücretli Talim Terbiye Reisliği makamını kabul eylediğini okumuştu. Maarif Vekili de birkaç gün sonra telgrafla onu Ankara'ya çağırıyordu. Bu adam Cumhuriyetin merkezine vardığı gün Maarif Vekilliği merdiveninde Necati'ye rastlamıştı. Beraberce Vekillik odasına gittiler. Vekil, İstanbul'dan gelen müdür ve profesöre şunları demişti:

"İlim Heyeti'nde Talim Terbiye Dairesi'nin kurulmasını sen de savunmuştun. İşte ben seni bu daireye reis olsun diye çağırdım. Azalıklarına da Avrupa'da talebe müfettişimiz olan Zeki Mesut(Alsan) (1889-1984)'u, İstanbul Muallim Mektebi Müdürü İbrahim Alâeddin Gövsa (1889-1949)'yı, İstanbul Üniversitesi'nde profesör ve Kız Muallim Mektebi'nde öğretmen olan Haydar'ı ve Maarifte Orta Tedrisat Umum Müdürü iken istifa eden ve şimdi Sıhhat Bakanlığı'nda mütercim bulunan Avni Başman(1887-1965)'ı tayin ediyorum."(M.E. Erişirgil, 2010, s.43-44); Bazı kaynaklarda M. Emin'in Talim Terbiyeye ilk önce aza olarak girdiği sonra müdür olduğu belirtilmektedir. Fakat M. Emin'in yazmış olduğu kitapta müdür olarak atandığını görmekteyiz.

O, Talim ve Terbiye reisliği sırasında fikir adamı yetişmesi için yeni yeni mecmuaların çıkarılması gerektiğini düşünür. Bu düşüncelerini 1926 yılında -hayat-a geçirmek için "Hayat" mecmuasını çıkarmaya başlar.[33] Onun Talim ve Terbiye Reisliği döneminde görev almış olduğu bir diğer önemli konu ise "Harf İnkılâbı"dır. Düşünür, harf inkılâbı yapılmadan önce oluşturulan "Dil Heyeti"ne başkanlık yapar.[34] Bu başkanlığı esnasında M. Kemal Atatürk'le ilk İstanbul'da[35] sonra da

[33] Bu derginin çıkış sürecini şu sözlerle özetleyebiliriz:

"Bir gün Talim ve Terbiye Dairesi'nde şu mesele konuşuluyordu: bu memlekette fikir adamı yetişmiyor. Acaba bunu yetiştirmek için Maarif Vekilliği ne yapmalı? Bu suale her arkadaş başka başka yönleri göz önüne getirerek cevap veriyordu ama hepsi böyle bir hedef için 2. Meşrutiyetin son yıllarında yayınlanan Yeni Mecmua gibi bir organ kurmayı şart görüyorlardı. Onlara göre, tıpkı o devirde olduğu gibi, Cumhuriyet'te de böyle bir mecmua olmalıydı. Fakat bu mecmua etrafında birçok kalem sahiplerini toplayabilmek için onun resmi veya yarı resmi bir hüviyeti bulunmamalı idi. Orada herkes düşüncelerini istediği gibi serbestçe yazıp münakaşa edebilmeliydi. Bu konuşmayı Talim ve Terbiye Reisi, Maarif Vekili 'ne söylemişti. O, "ben hususi olarak sermaye tedarik edebilirim" dedi, bir müddet sonra Hayat adıyla bu mecmua çıktı. Şimdi de aynı adla bir mecmua çıkıyor: hem zengin bir bankanın himayesinde. O zamanlardan bu yana ilerleyip ilerlemediğimizi bu iki mecmua koleksiyonlarını karşılaştırarak anlayabiliriz."(1950 yılında çıkan magazin dergisi hayat kastedilmektedir). (M.E. Erişirgil, 2010, s.59)

[34] Başkan seçilmesiyle ilgili şunları aktarmaktadır: "Necati bir gün Talim ve Terbiye Reisinin yanına geldi. "Mustafa Kemal(1881-1938) beni İstanbul'a çağırıyor. Bu akşam gidiyorum. İki güne kadar dönerim" demişti.

Döndüğü zaman gene doğruca Talim ve Terbiye Reisinin odasına geldi. Ona şunları demişti:

" Gazi, harfleri değiştirmeye ve Latin harflerini kabule karar vermiş. O, bir komisyon yapılmasını emretti. Bu komisyona Falih Rıfkı(Atay) (1894-1971)'yı, Yakup Kadri(Karaosmanoğlu) (1889-1974)'yi, Fazıl Ahmet (Aykaç) (1884-1967)'i, Ruşen Eşref (Unaydın) (1892-1959)'i, Giritli Ahmet Cevat (Emre) 1887-1961)'ı kendi tayin etmiştir. Ben de seni, İhsan (Sungu) (1883-1946)'ı, Ragıp Hulusi (Özdem) (19893-1943)'yi ona söyledim. Bu komisyonun başkanı sen olacaksın. Bunu Gazi kabul etti. O sırada yanında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras (1883-1972) vardı. O da bir konsolosunu Latince bildiği için teklif etmişti. Bu konsolosun adı, cebindeki küçük bir deftere bakarak, İbrahim Grandi'dir. Mustafa Kemal onu da kabul etti. Şimdi bunlardan mürekkep(oluşan) bir komisyon yapıldı. Bu komisyon Ankara'da toplanacaktır. Bu seneki bütçede Dil Heyeti masrafları diye 9.000 lira var ya, şimdilik bu tahsilatı sarf ederiz. Onun için bu komisyona "Dil Heyeti" dememiz lazım. Bunu unutmayın ha!"(M.E. Erişirgil, 2010, s.67)

[35] O, bu görüşmesini şöyle anlatmaktadır: "Dil heyeti Reisi ertesi günü öğleden sonra İstanbul Maarif Müdürlüğüne geldi. Cevat'tan başka heyet azasından kimse yoktu. Cevat oradan Dolmabahçe'ye telefon etti. Nöbetçi yaver, "Gazi sizi bugün kabul edecek" cevabını vermişti. Saraya varır varmaz Gazi her ikisini de kabul etmişti. Mustafa Kemal büyükçe bir odada bir yazı masasının başında oturuyordu. Reis, masanın karşısında bulunan iskemleye oturmuştu. Cevat da sağ kenardaki iskemleye. Gazi, Dil Heyeti'nin kabul eylediği harfler arasında sedilli (çengelli) ve sedilsiz "j" işaretini beğenmediğini söylüyor ve "c" ve "ç"yi onun yerine kabul etmeliyiz, diyordu. Reis, Gaziden söz aldı:

- "Paşam" demişti, " "j" harfinin sedilsiz olduğu zaman "c"yi, sedilli olduğu zaman "ç"yi göstermesine dair heyetin verdiği karar şu sebeplerden ileri gelmiştir: Latin harfini kabul eden hiçbir millet yoktur ki onlarda Türklerin mesela "cemil" yahut "çam" sözünde olan sedayı söylemek için "c" veya "ç" şekli birer işaret olsun. Zat-ı devletlerinin malumudur ki onlarda daima "ca" "ka", "co" "ku" okunur. Hâlbuki daha harfleri ayırmaya başladıkları vakit, heyet azası Latin harfleri esasından ayrılmamaya karar vermiştiler. Sonra "j" bazı dillerde, mesela İngilizcede bizim "c" gibi ses verir. Bu bilindiği

Ankara'da[36]görüşür. O, harf inkılâbının kabul edildiği zaman mecliste bir konuşma yaptığını ve meclistekilerin Atatürk'ten korktukları için harf inkılâbını kabul ettiklerini söyler.[37]

---

halde dilimizdeki o sesi vermek için başka bir harf aramaya heyet lüzum görmemiştir. Bütün bunlardan başka lügat kitaplarımız "j" ile başlayan Türkçe kelime olmadığını söylemektedirler. Rahmetli Ahmet Vefik Paşa bula bula bir tane bulmuştu. Kezalik Osmanlı Türklerinin şimdiye kadar kullandıkları farsça "jale" gibi "j" ile başlayan kelime (sayısını) kitabında ancak sekiz tane gösteriyor. Kullandığımız sözlerin ortalarında da bu harfin bulunduğu kelimeler de azdır. Zamanla bunları da kullanmayacağız. Çünkü onlar Türkçe aslından değil, Farsçadan geçmiş kelimelerdir. İşte bütün bu sebeplere dayanarak Dil Heyeti bunu kabul etmişti".

Bu sözler karşısında Gazi, hep "hayır pekâlâ "c" onun yerini tutar" diyordu. Cevat türlü delillerle Reis'i teyit etmişti. Münakaşa bir saat kadar sürdü. Bir aralık rahmetli Atatürk, Dil Heyeti Reisinin yüzüne bakmıştı manalı manalı. O anlamıştı bu bakıştaki manayı… Rahmetli demek istiyordu ki, "j"nin yerine "c" ve "ç" alınması politik bir meseledir, üstünde durma. Yalnız o, heyetin reisi idi, mecburdu arkadaşlarının fikirlerini savunmaya.

Birkaç gün sonra Necati Bey dil Heyeti Reisine şunları söylüyordu:

"Ne yaptın yahu, Atatürk senin için 'ne inatçı çocuk' diyor".

O zaman talim ve Terbiye Reisi, Vekiline şunları demişti:

"Ben size bu işin başında söyledim. Harf ve dil meselelerini hiç bilmem diye. Onun için "j" yi "c" yerine kullanmak lazım mı, değil mi sorusuna verilecek benim şahsi hiçbir bilgim ve inanım yok…" (M.E.Erişirgil, 2010, s.70-71)

[36] Bu görüşmesini şu sözlerle anlatmaktadır: "Gazinin âdeti idi: mühimce bir değişme, bir inkılap yapacağı zaman memleketi dolaşır ve halkın inanları üzerine tesir eder. Harf meselesinde de öyle yaptı. Yer yer dolaşıyor, herkese ders veriyordu.

Seyahatten dönüşünde Ankara'ya geldi. Trenden iner inmez Cumhurbaşkanlığı yaveri, istasyonda görebildiği Dil Heyeti azasına Atatürk'ün kendilerini Anadolu Kulübüne davet eylediğini söylemişti.

O sıralarda Anadolu Kulübü, B.M. Meclisi karşısında Evkafın yaptırdığı binalardan birinde idi. Reis oraya gitti. Bir odaya girdi. Odada, Başbakan, Maarif Vekili, Dil Heyetinden üç zat da vardı. Atatürk uzunca bir masanın başına oturmuş, önüne kâğıt ve kalem almış, uzatma işaretlerinin tahdidini(kısıtlanmasını) istiyor ve mesela halkın "ka"yı hafif okutmak ve "kef" sesini vermek üzere "^" işaretini yazmakta güçlük çektiğinden bahsediyor ve bunların kaldırılmasını arzuluyordu.

Ahmet Cevat, "biz" demişti, "esasında bunların atılmasına taraftardık, fakat bir kere bu harflere halk alışsın, ondan sonra bunu atalım, diye düşünmüştük".

Gazi, Cevat'a:

"Ala", demişti. "Bu halk zekidir. Artık alışmıştır. Bu işaretlere lüzum yok".

Böylece bazı harfler üzerine konulması Dil Heyetince teklif edilen"^" işaretinin kullanıldığı yerler azalmış oluyordu."(M.E. Erişirgil, 2010, s.75)

[37] Atatürk'ün bu konuyla ilgili izlediği politikayı şöyle anlatmaktadır: "Zamanın başbakanı arkasına döndü; "kararınızı savunsanıza" manasına Dil Heyeti Reisine işaret etti. O'da söz aldı ve şunları demişti:

"Dil Heyeti, kelimelerimizin konuştuğumuz şekilde yazılmasına karar vermiştir. Heyet, bu kararı verirken şimdiki neslin çekeceği güçlüğü unutmuş değildir. Çünkü şimdi okuma yazma bilenler Latin esasına dayanan harfleri yazarken kelimelerin söyleniş şekillerini değil, Arap harfleriyle yazılış tarzlarını göz önüne getirecekler ve o kelimeyi adeta Latin harflerine çevirecekler. Hâlbuki gelecek nesiller Arapça yazılış şeklini bilmeyecekler ki onu böyle çevirebilsinler. Diğer taraftan bütün müsteşrikler dikkat etmişler ki, Farsça kelimelerin sonuna gelen bazı harfleri de Türkçe kelimelerde bulunmayan bazı sesleri de Türkler söyleyemiyorlar. Biz kelimeleri söylendiği gibi yazmak esasını kabul ettiğimiz için dilimizde olmayan sesleri bir işarete bağlamak istemedik".

Reis tahta başında bu izahatını teyit eden misalleri yazdıktan sonra yerine oturdu. Artık Mustafa Kemal reye koyuyordu. O, "Dil Heyetinin kabul ettiği harfleri ve imla ve gramer esasını tasvip ediyor musunuz, dedi."

Eller kalkmıştı, Gazi, "müttefikan kabul edilmiştir" diyerek celseyi kapamıştır.

Düşünür, 1929 yılında Maarif Vekili'nin değişmesi üzerine Talim ve Terbiye Reisliği'nden Maarif Vekâleti Müsteşarlığı'na geçer. Bu makama geçer geçmez ilk işi vekillikteki kayıtları kargaşalıktan kurtarmak olur.[38] İki yıl bu görevde kaldıktan sonra 1931-36 yıllarında İstanbul Maarif Müdürü[39], 1932-33 yılları arasında ayrıca Yüksek Muallim Mektebi Müdürlüğü yapar.[40]

Düşünür, İstanbul Maarif Müdürlüğü'nden sonra "1936'da Ankara'da yeni açılan Mülkiye Mektebi müdürlüğüne ve sosyoloji, iktisadi doktrinler tarihi profesörlüğüne atanır, 1942'ye kadar bu kurumun müdürlüğünü yapar."[41]

Sanmamalıdır ki söz alan Reisin ortaya koyduğu mülahazalar herkesi tatmin etmişti de onun için eller kalkıverdi. Hayır, tersine oradakilerin çoğunluğu hem harflerin, hem gramer taslağının aleyhinde idi. Fakat Atatürk'ten korkuyorlardı da düşüncelerini açıkça söyleyemiyorlardı.

Sevimli bir adam gibi telakki edilen Dil Heyeti Reisinin o tarihten sonra çoklarınca cahil bir dalkavuk gibi propaganda edilmesi de bundandır."(M.E. Erişirgil, 2010, s.73)

[38]M.E. Erişirgil, **A.g.e.** s: 85

[39] M. Emin, İstanbul Maarif Müdürlüğü zamanında yaşadığı bir olayı şöyle anlatmaktadır: "-1934yılında ben İstanbul Maarif Müdür Vekili idim. Bir gün rahmetli Akil Muhtar elinde bir şahadetname ile geldi. Doktorun elindeki diploma, kızına -ki şimdi Posta Telgraf eski Umum Müdürünün refikasıdır- aitti. Bu diploma İstanbul Alman mektebinden alınmıştı. Ben onu, ait olduğu daireye gönderdim: hemen muamelesini yapsınlar diye. O sırada bana şunları demişti rahmetli Doktor: «Emin bey, sen beni bilirsin, 'ben kadınların ev için yetiştirilmesi fikrindeyim. Onun için tek kızımı da evimde okuttum. O (bana bir kaç yıl önce şunu demişti: Baba, ben Almanca biliyorum. Alman mektebine gideyim de iki yıl içinde şahadetname alayım. Ben buna muvafakat ettim. Şimdi size verdiğim şahadetname odur» dedikten sonra şunları ilâve etti: «Şimdi kızım Avrupa'ya gideyim, bir meslek öğreneyim, diyor. Ben kadınların esasen ev işi dışında, erkek gibi, bir meslek sahibi olmaları aleyhinde bir adamım, fakat batı diplomatları o kadar kötü hareket ediyorlar ki, korkuyorum, günün birinde dünyaya komünistler hâkim olacaklar. O zaman kızımın elinde bir meslek olursa iyi yaşayabilecek, sen ne dersin, ben buna müsaade edeyim mi?» Bu sözler anlatıyordu ki o devirde en aşağı yarım milyon lira sahibi addedilen doktor bile, tek kızını meslek sahibi yapmağı düşünüyordu: asıl kanaati dışında…"(M.E. Erişirgil, **Kadın-Erkek**, Hamle Mat, İst. 1960, s.8); M. Emin'in İstanbul Maarif Müdürlüğü zamanında İstanbul'daki yazma eserlerin tasnifi için bir komisyon kurulmuş ve M. Emin, bu komisyona birçok noktadan yardımcı olmuştur. (Bkz: Ötüken, Adnan, Prof. Hellmutt Ritter'in İstanbul Kütüphaneleri Hakkında Mühim Bir Raporu,)

[40]L. Bayraktar, 2009, s.64

[41]A.Çankaya, s.868; M. Emin, Siyasal Bilgiler Fakültesi Müdürlüğü zamanında bir anısını şöyle anlatmaktadır: "Bir gün bu Reuter o sıralarda Siyasal Bilgiler Okulu Müdürü olan adamın yanına geldi. «Haberiniz var mı, Herr Direktör demişti, bir millet harakiri yapmağa karar verdi.» Müdür şaşır-mıştı. Ona «hangi millet?» diye sordu. Reuter«gazeteleri okumadınız mı? Japonya» diye mukabele etti.

Harakiri Japonca intihar demektir. Reuter bu harpte Almanya'nın mağlûp olacağına samimî olarak inandığı için kendi memleketinin müttefiki olarak savaşa karışan Japonya'yı bir nevi intihara karar vermiş addediyordu.

Başka bir gün bu Müdürle Reuter arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

— Almanya bu harpte yenilerek çıkarsa acaba ne yapacak dersiniz?